

Navigating the foreign quarters

Everyday life of the Swedish East India Company employees in Canton and Macao 1730-1830

Doctoral Thesis in History at Stockholm University, Sweden 2015

Lisa Hellman

Sammanfattning

I de utländska kvarteren i Kanton låg ett av världens viktigaste handelscentra som under 1700-talet och det tidiga 1800-talet band samman Europa, Asien, Afrika och Nord- och Sydamerika. Här handlade handelsmän från alla de europeiska ostindiska kompanierna, men också privata handelsmän från olika delar av världen; här utbyttes idéer; här cirkulerade kunskap; här levde människor i månader, år – eller livet ut. Kanton var därmed en del av 1700-talets globaliseringsprocess. På samma gång bodde alla utlänningarna bara i en liten och begränsad miljö där det inte var européerna utan de kinesiska myndigheterna som hade kontrollen. De icke-kinesiska handelsmännen fick endast befinna sig i de små utländska kvarteren utanför stadsmurarna, inte i själva Kina, och de fick varken lära sig kinesiska, träffa kinesiska kvinnor eller bosätta sig där permanent. De utländska handelsmännen kunde ibland bete sig som de gjorde hemma (vilket kunde vara i Europa, i europeiska kolonier, eller i Mellanöstern), ibland valde de att ändra sitt beteende och ibland tvingades de att göra det. Genom att fokusera på deras dagliga handlingar visar jag hur dessa män navigerade de utländska kvarteren. Den här avhandlingen analyserar det vardagsliv de anställda i Svenska Ostindiska Kompaniet levde i Kanton och Macao från 1730 till 1830.

En utgångspunkt för analysen har varit att vardagen skapas av en mängd små handlingar, praktiker. Jag har utifrån det antagandet genomfört fem fallstudier av de aspekter av vardagen som utifrån källorna visade sig vara speciellt viktiga. Dessa aspekter är: gruppformering, rumslighet, materialitet, kommunikation och tillit. Varken vardagen, eller dessa aspekter av den, har tidigare varit föremål för någon empirisk studie, vare sig när det gäller Kanton och Macao eller det Svenska Ostindiska Kompaniet. I fallstudierna analyserar jag vilken sorts relationer praktikerna skapade, hur de skapade likhet och skillnad, samt vilka praktiker som användes för att genomdriva – eller underminera – de kinesiska myndigheternas kontroll. Källorna är en kombination av europeiska, nordamerikanska och kinesiska brev, reseberättelser, skeppsjournaler och

rättsprotokoll; materialets sammansättning speglar den etniska och språkliga mångfalden i de utländska kvarteren.

Den första fallstudien, som berör gruppformering, visar vikten av att framhäva hur multikulturell och multi-etnisk den här miljön var. Jag ifrågasätter den tidigare forskningens framställning av denna interkulturella kontakt som ett möte mellan två förutbestämda grupper, till exempel 'svenskar' och 'kineser'. Istället bryter jag upp denna tudelning, och betonar hur de dagliga praktikerna formade och omformade en mängd olika grupper. De anställda i kompaniet, liksom de män och kvinnor som de mötte, tillhörde flera grupper samtidigt. Vilka av dessa tillhörigheter som de valde att betona berodde på stundens behov. Fallstudien visar att interaktionen mellan olika grupper av utlänningar var lika viktig som den mellan utlänningarna och olika kinesiska grupper. Därmed blir det tydligt både att det fanns en mängd grupper i de utländska kvarteren och att pluraliteten påverkade vardagslivet där. I konstruktionen av grupper spelade genus flera viktiga roller. Jag visar på starka reaktioner både mot förbudet av interaktion mellan icke-kinesiska män och kinesiska kvinnor, och mot förbudet för icke-kinesiska kvinnor att komma till Kanton. Trots att dessa båda förbud var mycket omtalade bland de utländska handelsmännen visar jag på tillfällena då de interagerade med kinesiska kvinnor, liksom tillfällena då utländska kvinnor var närvarande. Interaktionen var starkt beroende av klass: utlänningarnas kontakt med kinesiska kvinnor av de lägre stånden beskrevs inte som ett möte med kvinnor, och reglerades heller inte speciellt hårt av de kinesiska myndigheterna.

Det kanske mest slående med de utländska handelsmännens vardagsliv i Kanton var den rumsliga begränsningen, som är föremål för den andra fallstudien. Sjömännen och de flesta officerarna var tvungna att stanna på ankarplatsen i Whampoa. Det var bara superkargörerna som bodde i de utländska kvarteren. Där levde de tillsammans med en mängd andra handelsgrupper. De kinesiska myndigheterna tillämpade tydliga regler, baserade på etnicitet, klass och kön, för vem som kunde befinna sig var, vilket hela tiden påverkade livet i Kanton och Macao. Reglerna skapade och återskapade ständigt hierarkierna inom, liksom mellan, olika grupper av kvinnor och män, kineser och icke-kineser. Genom att reglera rummet kontrollerade myndigheterna vilka områden som utlänningarna hade tillgång till: Kantons utländska kvarter, Pärlflodens delta och Macao. Begränsningarna gjorde också att några av de sociala och genuskodade praktiker som var självskrivna i Europa inte gick att utföra i Kina. Tidigare forskning har skilt mellan Kanton och Macao, men jag framhåller att de utgör två kompletterande delar av samma miljö. Avgörande för Kanton var dock den tidigare nämnda genusseparationen. Den här påtvingade manliga homosocialiteten var ett vanligt tema i reseberättelserna, och de kinesiska kvinnorna blev en symbol för hela det Kina som resenärerna inte fick se. I början av 1800-talet blev det allt vanligare att utländska kvinnor tog sig in i staden, samtidigt som de kinesiska myndigheterna reagerade allt starkare på regelbrottet; kvinnors spatiala överträdelser hade börjat uppfattas som ett sätt att underminera den lokala kinesiska kontrollen.

I den tredje fallstudien undersöks kommunikation. De kinesiska myndigheterna instiftade olika regler för att kontrollera hur de utländska handelsmännen kunde

kommunicera, och med vem. Den viktigaste taktiken för den här kontrollen var att skapa och upprätthålla en språkskillnad mellan de icke-kinesiska och de kinesiska grupperna: det var förbjudet för icke-kineser att lära sig kinesiska, och majoriteten av kineserna hindrades från att lära sig främmande språk. Det här var tänkt att göra alla parter beroende av en handfull officiella tolkar som rapporterade direkt till ämbetsmännen. Trots denna policy av språklig åtskillnad försökte en del av de utländska handelsmännen att lära sig lite kinesiska och flera av de kinesiska handelsmännen lärde sig att kommunicera på något europeiskt språk. Den viktigaste effekten av myndigheternas försök att begränsa kommunikationen var dock utvecklingen av pidgin-engelska. Redan från 1720 och framåt var pidgin det etablerade handelsspråket i Kanton. Det var ett blandspråk som skapades genom – och för – kommunikation på just den här platsen, och det gjorde det möjligt för grupper av flera etniciteter och klasser att kringgå de kinesiska myndigheternas försök till kontroll.

Den fjärde fallstudien analyserar vilka materiella praktiker som utlänningarna hade möjlighet att ägna sig åt i Kanton och Macao, vilka som var ålagda begränsningar och vilka som var förbjudna för dem. I vissa fall kunde de utländska handelsmännen återskapa materiella praktiker från Europa. Ett sådant exempel är ridning, som också manifesterade en viss klass och ett visst kön: det tillhörde den kultiverade mannens beteende. Ett antal andra praktiker, till exempel tobaksrökning och drickande av te och alkohol, var gemensamma för handelsmän i både Europa och Kina, och kunde alltså användas för att underlätta interaktionen mellan dessa grupper. Åter andra praktiker var förbjudna för icke-kineser. Den kinesiska seden att låta sig bäras i bärstol var till exempel förbjuden för utlänningar. Bärstolsförbudet utgör ett exempel på när kulturskillnad gentemot de kinesiska handelsmännen inte var något som de utländska handelsmännen valde själva, utan en skillnad som de kinesiska myndigheterna avkrävde dem. De materiella praktikerna var ett sätt att skapa relationer, men också att fördriva tid. I Europa var det en lyx att ha tid över, men i de utländska kvarteren fanns ett överflöd av tid. Samtidigt fanns där endast ett fåtal tillåtna praktiker att fördriva tiden med, och ett mycket begränsat utrymme att göra det i; de utländska handelsmännen hade oerhört tråkigt. Att ha regler för materiella praktiker var ytterligare en del av den kinesiska lokala kontrollen, och skapande av kulturell skillnad ännu ett sätt att försöka förhindra att icke-kineser bosatte sig permanent. Mot slutet av sjuttonhundratalet blev dessa praktiker föremål för konflikter, då de utländska handelsmännen medvetet försökte utföra förbjudna handlingar som ett sätt att skapa sig ett större manöverutrymme.

I den femte och sista fallstudien återvänder jag till de praktiker som jag analyserat i de andra fyra fallstudierna, och undersöker hur de relaterar till skapandet av tillit. Anledningen till att de utländska handelsmännen reste till Kina var viljan att tjäna pengar, en målsättning som de delade med sina kinesiska motparter. För att kunna göra detta behövde de utländska handelsmännen å ena sidan och de kinesiska ämbetsmännen, handelsmännen och hamnarbetarna å den andra, etablera tillräcklig tillit för att få handeln att fungera. I de utländska kvarteren försökte svenskarna och de andra utländska handelsmännen etablera tillit genom att använda vissa spatiala praktiker, till exempel att bevista begravingar för män som tillhörde andra grupper. De använde också språkliga praktiker, som att hävda att någonting var hemligt eller som att använda skvaller för att

försöka skapa band av förtrolighet och intimitet. Dessutom försökte de anpassa både sina kläder och sitt beteende till vad som förväntades av dem i denna specifika miljö, en anpassning som var sammankopplad med konstruktionen av maskulinitet. Det verkar ha funnits en viss tillit mellan utländska och kinesiska handelsmän, men den var aldrig absolut. Snarare fanns tillit och misstro hela tiden parallellt. Även i relationer mellan handelsmän på det kinesiska fastlandet och i Europa var misstro något fullständigt konventionellt. Studien visar också att såväl de kinesiska ämbetsmännen som handelsmännen försökte utvärdera och förstå de utländska handelsmännen; Kanton var således en plats som krävde anpassning av både icke-kinesiska och kinesiska aktörer. Genom att undersöka dessa försök att skapa tillit kan jag visa dels hur de utländska handelsmännen anpassade sig till lokala krav i sina vardagliga beteenden, och dels hur den här anpassningen gradvis förändrades.

Förutom fallstudierna innehåller avhandlingen fyra korta biografier. Dessa fokuserar på var sin enskild handelsman, nämligen Colin Campbell (1685-1757), Michael Grubb (1728-1808), Olof Lindahl (1748-1798) och Anders Ljungstedt (1759-1835). Dessa män levde i Kanton och Macao under 1730-, 1760-, 1780-talen, respektive i början av 1800-talet. Genom dessa män ser man hur de lokala relationerna förändrades under de ungefär hundra år som studien behandlar. De gick från att vara kortsiktiga till att vara långsiktiga: de anställda vid Svenska Ostindiska Kompaniet fick allt mer personliga kopplingar till lokala män och kvinnor, i synnerhet till de som levde i Macao. Biografierna visar också en förändring inom kompaniet. I början av perioden reste de flesta av dess anställda ut på enskilda resor för att så snabbt som möjligt skaffa pengar. I mitten av seklet gjorde de istället karriär inom kompaniet för att sedan, under det tidiga 1800-talet, bosätta sig i Kina. Dessutom visar biografierna hur handeln förändrades: den privata handeln, utanför kompanierna, blev allt viktigare under seklets gång; det kinesiska regelverket för handeln blev först allt tydligare och sedan mer uppluckrat; kinesiska handelshus hann såväl blomstra som gå omkull och opium fick ett allt större inflytande på miljön i och omkring Kanton. De kinesiska myndigheterna kontrollerade vilka grupper som fick interagera, hur kommunikationen mellan grupperna skedde, hur tid och varor fick användas, liksom vilka praktiker för att etablera tillit som var tillgängliga. I vissa fall såg utlänningarna dessa restriktioner som en snöpning av givna maskulina praktiker, vilket ansågs visa på de kinesiska myndigheternas tyranniska natur. I andra fall accepterades begränsningarna, även om sådana anpassningar blev mer ovanliga under 1820- och 1830-talet. I såväl fallstudierna som biografierna visar jag hur vardagslivet fungerade i denna regelstyrda miljö. Jag visar också kopplingen mellan regleringen av vardagen och den övergripande kinesiska kontrollen, samt hur utlänningarna löpande ifrågasatte dessa regler och i början av 1800-talet allt oftare försökte kringgå dem.

Genom hela avhandlingen använder jag mig av de analytiska koncepten etnicitet, klass och genus, vilka den tidigare forskningen inte har förhållit sig till i tillräckligt hög grad. Etnicitet är speciellt intressant i relation till Kanton, eftersom den avgörande kategoriseringen för hur svenskarna och andra utländska handelsmän kunde leva sin vardag byggde på dikotomin kines/icke-kines, inte på föreställningar om ras. Här var det icke-kineser som sågs som avvikande och främmande. En mängd restriktioner och lagar

syftade till att upprätthålla den skillnaden. Kanton skilde sig från andra tidigmoderna multikulturella hamnmiljöer både genom hur strikt den här gränsen drogs och hur noggrant den upprätthölls: de utländska kvarteren var inte en del av en koloni och det fanns inte heller någon löpande kulturell assimilering genom språkinläring och ingifte. Klass konstruerades löpande inom och mellan olika grupper av utlänningar i Kanton och Macao, liksom inom och mellan olika kinesiska grupper. Konstruktionen av klass fungerade ofta på liknande sätt som i Europa, och medförde restriktioner för de lägre klassernas rörlighet och beteende. En skillnad var dock att i de utländska kvarteren försökte de styrande grupperna bland både kineser och utlänningar gemensamt tillämpa dessa regler för att kontrollera de utländska sjömännen.

Det mest givande av de tre analytiska koncepten har dock varit genus. I de utländska kvarteren förbjöd de kinesiska myndigheterna interaktion mellan kinesiska och icke-kinesiska män och kvinnor. Bland utlänningarna blev den här påtvingade segregationen en symbol för den kinesiska kontrollen. Dock visar jag att det fanns kvinnor, både kinesiska och icke-kinesiska, i de utländska kvarteren, som aktivt påverkade livet där. Den personliga och vardagliga interaktionen mellan män och kvinnor var sammanflätad med den diskursiva konstruktionen av genus, och avgörande för hur vardagslivet såg ut och upplevdes i de utländska kvarteren. Dessutom var flera av praktikerna, i synnerhet de materiella, gruppformerande och tillitsskapande praktikerna, hela tiden sammanlänkade med konstruktionen av maskulinitet. Maskulinitet är ett teoretiskt begrepp som forskningen om Kanton och Macao, och om den interkulturella kontakten där, hittills inte använt sig av. Tre saker som gjorde Kanton till en ovanlig vardagsmiljö var förbudet för utländska kvinnor att vara i de utländska kvarteren, förbudet för utländska män att umgås med lokala kvinnor och det faktum att många av de praktiker som var en given del av maskulinitetskonstruktion i Europa här var förbjudna för icke-kineser. Därmed kan den här studien nyansera bilden av kulturmötet mellan Europa och Asien under det långa 1700-talet. I de utländska kvarteren var det de kinesiska myndigheterna som försökte reglera de icke-kinesiska (oftast europeiska) människors sexualitet och interaktion med kvinnor. Jag ser genusrelationer, i personliga interaktioner såväl som diskursiva konstruktioner, som avgörande för att förstå vilken typ av relationer som skapades i de utländska kvarteren, och tolkningen av dem.

Den här avhandlingen kombinerar flera olika fält: vardagshistoria, global historia, maritim historia, studier av hamnstäder, handelskompaniernas historia, Kanton och Macaos historia, samt studier av interkulturella kontakter. Studien bidrar också till forskningen på flera sätt. Kompaniforskning har sällan gett ordentligt utrymme åt Kina, utan intresserat sig mer för europeiska kolonier. Även forskning om kulturmöten har en slagsida åt platser där det fanns en stark europeisk makt. Tidigare forskning om Kanton har framförallt studerat den som en plats för ekonomiska, men även diplomatiska, relationer. Endast ett fåtal studier tar fasta på mindre grupper som svenskarna, vilket riskerar att göra koloniala erfarenheter – som de brittiska - allmängiltiga för interkulturella kontakter. Som kontrast belyser det svenska materialet hur multietniska Kanton och Macao var, och alla de relationer som de många handelsgrupperna skapade till varandra. Socialhistorisk forskning om kompanierna har fokuserat på livet ombord på de skepp som seglade till Kina, inte på det liv som pågick under de månader och år som

de kompanianställda tillbringade där. Forskning om vardagsliv, och konstruktionen av kön och klass inom det livet, centreras fortfarande kring Europa och praktiker där. Vardagslivet i de utländska kvarteren har aldrig tidigare studerats, trots att det har potential att visa hur 1700-talets globaliseringsprocess tog sig uttryck på lokal nivå, och i vardagliga praktiker, på en plats som inte dominerades av européer.

I korthet utforskar den här avhandlingen en understuderad plats, Kanton, från ett nytt perspektiv och utifrån nya källor. I samtliga fallstudier visas hur de vardagliga praktikerna var en del av skapandet av makt, liksom en reaktion på andra gruppers maktanspråk. Det finns en globalhistorisk debatt om huruvida man ska förstå tidigmoderna interkulturella kontakter som präglade framför allt av samarbete, eller av ojämlikhet och konflikt. Den här studien påvisar hur européerna och andra grupper i Kanton anpassade sig till lokala krav och regler, men inte motståndslöst; det var i själva verket en ständig förhandling om makten mellan flera grupper av olika klass, genus och etnicitet. Det är en mer fruktbar ingång till den värld som Kanton och Macao utgjorde, än att se de komplexa förhållandena här som en binär relation mellan en dominerande och en dominerad part. Resultaten av min empiriska och lokala studie passar inte givet in i en rak berättelse om europeisk expansion, utan visar på variationen inom tidigmoderna globala kontakter. Exemplet Kanton kan förändra ramverket för hur vi tänker oss en ojämlik tidigmodern multikulturell handelsmiljö, liksom för hur vi tänker oss en europeisk vardag i främmande hamn. I Kanton mötte européerna en stark, centraliserad asiatisk regim. Precis som i andra koloniala miljöer påbörjades då en parallell process av anpassning och motstånd – i det här fallet, dock, från den europeiska sidan. I de utländska kvarteren var de utländska handelsmännen tvungna att gradvis lära sig navigera mellan hur de kunde och hur de ville bete sig.